

Spinoza: Een reis langs zijn Voorlopers en Tijdgenoten

Een cyclus van vijf cursusmiddagen over filosofen van ver voor Spinoza tot en met zijn tijdgenoten, georganiseerd door Spinozakring Soest

Cultureel en Congres Centrum De Rank, Soest, oktober 2025 – april 2026

Dag II:

Joodse wortels in Spinoza's filosofie - Yoram Stein

Spinoza en de joodse kettters uit zijn tijd - Henri Krop

2^e en 3^e lezing van deze cyclus

6 december 2025

Inleiding

Gonny Pasmaan heet iedereen van harte welkom, in het bijzonder de sprekers van vandaag, Yoram Stein en Henri Krop. Yoram zal de toehoorders inwijden in de middeleeuwse joodse filosofie, die Spinoza in zijn jonge jaren met de paplepel ingegoten heeft gekregen. De relatie tussen Spinoza en het jodendom is complex en omgeven door controverses. Aan de orde komen de joodse Tenach en Talmoet en de Islamitische Kabbala. Veel aandacht zal vervolgens uitgaan naar de twaalfde-eeuwse denker Maimonides, ook wel bekend als Rambam, een acroniem voor RAbbi Mozes Ben MAiMon. Maimonides werd sterk beïnvloed door de islamitische Arabische filosofen, met name door Al-Farabi.

Na de pauze zal Henri drie Marraanse tijdgenoten van Spinoza bespreken. Marranen waren de nazaten van onder dwang tot het christendom bekeerde joden, die, toen ze zich eenmaal in Amsterdam vestigden, weer tot het jodendom zijn teruggekeerd. Volgens sommige historici leverden enkele van hen essentiële bijdragen aan het ontstaan van Spinoza's filosofie en daarmee ook aan de Verlichting. We weten allemaal dat Spinoza bij Van den Enden kennis maakte met Descartes, die de grondlegger van zijn filosofie zou zijn geweest. Maar Uriël da Costa, die tijdens Spinoza's jeugd in de ban werd gedaan, wordt eigenlijk sinds de Verlichting als martelaar van het vrije denken gezien. En ook Juan de Prado, die vlak voor Spinoza door de joodse gemeenschap in de ban werd gedaan, is samen met Da Costa eigenlijk nog meer van grotere invloed geweest op de ontwikkeling van Spinoza's filosofie.

Joodse wortels in Spinoza's filosofie – Yoram Stein

De relatie van Spinoza tot de joodse filosofie is een **complex en controversieel onderwerp**. En wel om twee redenen, zo stelt Yoram Stein. Ten eerste is er een enorme discussie of Spinoza nu als vijand of als vriend van het jodendom gezien moet worden. Ten tweede is men het niet eens of Spinoza nu gezien moet worden als een joodse denker of juist geheel begrepen kan worden uit de niet-joodse context (namelijk die van de zeventiende eeuwse republiek).

De relatie tussen Spinoza en het jodendom wordt doorgaans vanuit twee extreme posities bekeken: Spinoza als vijand of als vriend van het jodendom.

Spinoza als vijand

Sommigen beschouwen Spinoza als een **zelfhatende jood** en de grondlegger van het moderne antisemitisme. Hermann Cohen noemde Spinoza's *Tractatus Theologico-Politicus* (TTP) een "onbegrijpelijk verraad" aan het jodendom, omdat Spinoza christelijke vooroordelen jegens de joden overnam. Niet alleen portretteerde hij het jodendom als een particularistische en wettische traditie, maar ook schrijft hij over de joden als een dom en achterlijk volk, 'haters van de filosofie', en stelt dat hun religie gericht is op het cultiveren van haat tegen niet-joden. Spinoza schrijft: 'Hun dagelijkse eredienst was immers niet alleen geheel verschillend van die van anderen (waardoor het kwam dat zij geheel uniek en van de andere mensen als door een kloof gescheiden waren) maar daaraan zelfs volstrekt tegengesteld. Zodoende moest uit iets wat neerkwam op een welhaast dagelijkse afkeuring (vanm anderen) wel een voorturende, onuitroeibare haat voortkomen, een jaar immers die uit grote vroomheid of godsdienstigheid voortkwam en als vroom gold, de ergste en hardnekkigste vorm van haat die maar kan bestaan.' (TTP 17, paragraaf 23). Dat dit oude volk nog steeds bestaat, wekt geen verbazing, omdat zij zich met hun uiterlijke ritens, zoals de besnijdenis, zo sterk apart zetten van de andere volkeren. Daarmee zouden zij zich de haat van de anderen op de hals hebben gehaald. (TTP 3, paragraaf 12). Het jodendom is volgens Spinoza een puur politieke ideologie die zijn betekenis verloor nadat de joden hun staat verloren. Critici beweren dat Spinoza zelf in zijn moderne staat **geen ruimte** laat voor de joodse religie. Zijn vrijheid van religie betreft alleen de innerlijke religie, maar de uiterlijke religie – en het jodendom is een religie van ceremoniën – wordt geen bijzonder recht toegekend en valt helemaal onder de staat. Bovendien moet de staat de vrede bewaren en leiden afwijkende ceremonieën volgens Spinoza dus tot verdeeldheid en haat binnen de staat.

Spinoza als vriend:

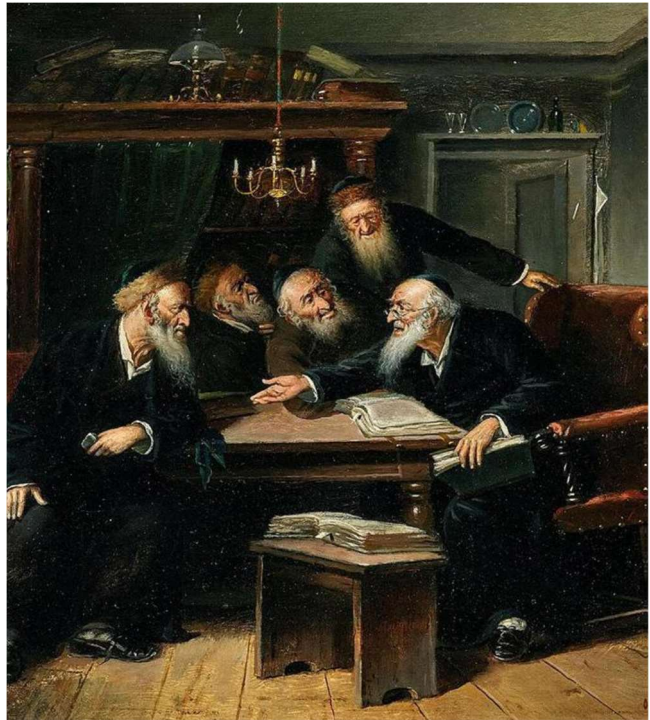
Het is vreemd dat na dit alles er toch ook joden zijn die hem als een van de beste vrienden van het jodendom beschouwen. Zij zien hem dan vooral als de **eerste seculiere jood**, iemand die een moderne en wetenschappelijke invulling geeft aan het jodendom. Isaac Deutscher plaatste Spinoza in de traditie van de "**Non-Jewish Jews**", figuren die afstand nemen van religie maar een joodse zoektocht naar universalisme en rechtvaardigheid behouden. Spinoza moderniseert centrale joodse thema's, zoals het **monotheïsme** (God is één: *Adonai Echad*), door dit compatibel te maken met de moderne wetenschap. Hij neemt universele thema's uit het jodendom over (liefde voor God en de naaste). Leo Strauss concludeerde dat het moderne jodendom altijd een combinatie is van het traditionele jodendom en Spinoza's filosofie; men kan niet om Spinoza heen, wat hem tot een belangrijke moderne joodse filosoof maakt. In zijn studie naar de Spinoza-receptie onder de Duitse joden laat David Wertheim zien hoe Spinoza kon uitgroeien tot een held van het culturele jodendom.

De Academische Contextstrijd

Er is een strijd binnen de academische wereld over de juiste context om Spinoza te lezen:

- a. **Hollandse School** (m.n. Wiep van Bunge): stelt dat Spinoza begrepen moet worden tegen de achtergrond van de filosofische, theologische en politieke debatten van de **17e-eeuwse Republiek**.

- b. **Joodse School** (m.n. Steven Nadler): benadrukt dat Spinoza begrepen moet worden vanuit zijn **joodse opvoeding** en in relatie tot de Middeleeuwse joodse filosofie (met name Maimonides) en de Kabbala. In de twintigste eeuw was het eerst Harry Wolfson die zelfs stelde dat Spinoza's *Ethica* samengesteld zou kunnen worden uit de versnipperde geschriften van middeleeuwse joodse, Christelijke en Islamitische filosofen. Daarna kwam Leo Strauss met zijn idee dat Spinoza gelezen moest worden vanuit de politieke filosofie van joodse en Islamitische denkers die 'tussen de regels' schreven om aan een kleine elite van filosofen duidelijk te maken dat de Openbaring onzin is en men aan de filosofie genoeg heeft. Warren Zeëv Harvey, Steven Nadler en anderen hebben later betoogd dat Spinoza inhoudelijke thema's uit de joodse filosofie haalt, .n. die van Maimonides.

1. *Wat is jodendom? De belangrijkste kenmerken*

Het jodendom wordt wel samengevat in drie typische kenmerken: God, Torah en Israël (het volk). De joodse God onderscheidt zich van de andere religies, omdat deze onzichtbaar is en één. (Tegen het polytheïsme). Verder is het de religie van een Heilig Boek (de Torah). Studie van dit Heilige Boek wordt gezien als de belangrijkste wat een jood kan doen. Daar waar in andere culturen eerder de nadruk ligt op militaire of economische activiteiten, staat in het jodendom het lezen en het studeren centraal. Ten slotte is het jodendom de religie van een specifiek volk. De religie is ook bedoeld om dit volk bijeen te houden – door de tijd heen. Daarvoor is het belangrijk dat joden hun geschiedenis herinneren (wat onder andere ieder jaar gebeurt bij Pesach, waarin de uittocht uit de slavernij van Egypte wordt herdacht.)

Tenach: De joodse bijbel, bestaande uit Tora (Wet: de eerste vijf boeken van Mozes), Nevi'im (Profeten) en Kevoetim (Geschriften).

Mishnah en Talmoed: Naast de geschreven Tora (Wet) ontving Mozes volgens de rabbijnen ook een Mondelinge Leer op de Sinai. De **Misjna** is de codificatie van deze Mondelinge Leer, en de **Talmoed** bestaat uit de Misjna en de Gemara (commentaar daarop). De rabbijnse traditie, die in de Misjna en Talmoed is vastgelegd, wordt door Spinoza bekritiseerd. Spinoza erkent alleen het gezag van de Bijbel, en verwerpt het idee van een mondelinge leer.

2. *Wat zijn de vermeende of werkelijke joodse invloeden op Spinoza, wie zijn zijn voorgangers?*

Spinoza noemde expliciet joodse denkers die zowel inspiratie als irritatie oproepen:

Abraham Ibn Ezra: Een belangrijke voorbereider van Spinoza's Bijbelkritiek; hij wees subtiel op het feit dat Mozes de eerste vijf boeken onmogelijk geschreven kon hebben (aangezien zijn eigen dood erin wordt beschreven).

Mozes Maimonides (Mozes ben Maimon, of **Rambam**) werd in 1135/1138 geboren in Cordoba, Spanje, zie hieronder 4 en 5.

Hesdai Crescas: Genoemd in brief 12 over oneindigheid aan Lodewijk Meijer, Crescas bekritiseerde Maimonides en het Aristotelisme. Door aan te tonen dat een **actuele oneindigheid** (zoals een oneindige ruimte en ook een oneindig aantal werelden) wél kon bestaan, maakte hij de weg vrij voor de moderne filosofie van Spinoza.

Levi Gersonides: Een rationalistische denker uit de lijn van Maimonides die door Spinoza als een voortreffelijk denker (*vir eruditissimus*) werd beschouwd. Zijn ideeën over de **onsterfelijkheid van de ziel** (alleen het actieve intellect overleeft) vertonen gelijkenis met Spinoza's opvattingen.

Kabbala: De joodse mystiek. Hoewel Spinoza de Kabbalisten bekritiseerde, zien sommige historici parallellen: de substantie van Spinoza komt overeen met *Ein Sof* (Het Ene), de modificaties met *Sefirot*, en de *Amor Dei Intellectualis* met *Devekut*.

3. Wie was Maimonides? Ultrakorte biografische schets

Maimonides (Mozes ben Maimon, of **Rambam**) werd in 1135/1138 geboren in Cordoba, Spanje, en

was een *homo universalis* (arts, rechtsgeleerde, wetenschapper en filosoof) en een tijdgenoot van Averroes. Door de intolerante Almohaden moest zijn familie vluchten, waarna hij uiteindelijk in Fustat (Egypte) hofarts van Saladin de Grote werd.

Zijn belangrijkste werken zijn de *Mishneh Torah* (een codificatie van de joodse wet, *Halacha*) en de *Moreh Nevukhim* (*Gids der Verdooden*). De *Gids der Verdooden* werd geschreven voor zijn vriend Rabbijn Jozef, die worstelde met de verzoening tussen filosofie en theologie.

4. Wat staat er in De Gids der verdooden (*More Nevoechiem*)?

- a. **Inleiding en Boek 1:** Maimonides stelt dat de Bijbel niet letterlijk genomen moet worden, maar diepere wijsheid bevat. Cruciaal is het inzicht dat **God geen lichaam heeft**. Hij gebruikt een **negatieve theologie**: je kunt alleen zeggen wat God *niet* is (bv. oneindig = niet eindig) omdat niets met God vergeleken kan worden.
- b. **Boek 2:** Gaat over het ontstaan van het universum, maar stelt dat God bestaat, één en onlichamelijk is, ongeacht of men de theorieën van Kalam, Aristoteles of Plato volgt. Behandelt de **profetologie**, waarbij profeten worden gezien als filosofen met een grote verbeeldingskracht, waardoor zij het gewone volk kunnen bereiken.

- c. **Boek 3:** Behandelt de theodicee (de vraag naar het kwaad), waarbij Maimonides stelt dat **goed en kwaad alleen voor de mens bestaan** (net als Spinoza). Het werk eindigt met de **intellectuele liefde tot God** (*Amar Dei Intellectualis*) als het hoogste doel.

5. *Hoe verhoudt Spinoza's filosofie zich tot die van Maimonides?*

Spinoza's relatie tot Maimonides is eveneens dubbelzinnig.

Spinoza's kritiekpunten op Maimonides zijn:

- Hij verdedigt het rabbijnse jodendom en de Mondelinge Leer (Talmud), waar Spinoza niets van moet hebben.
- Hij "beuzelt met de Grieken" door de middeleeuwse Aristotelische filosofie te verdedigen, terwijl Spinoza juist de moderne filosofie wil bevorderen.
- Hij stelt **grenzen aan de rede** (bijvoorbeeld over de eeuwigheid van het heelal), terwijl Spinoza meent dat in principe alles kenbaar is.
- Hij is **dogmatisch** door te stellen dat de Bijbel altijd redelijk en in overeenstemming met de filosofie is, daar waar Spinoza stelt dat de Bijbel geschreven is door mensen die geen idee hadden van filosofie of wetenschap, maar enkel simpele morele lessen wilden overbrengen.

Hypokritiek en Overeenkomsten: Spinoza's kritiek

vertoont "hypokritiek" (een combinatie van hypocrisie en kritiek), omdat hij Maimonides verwijt wat hij zelf ook doet. Spinoza leest de Bijbel namelijk op verschillende plaatsen zelf als een bron van diepe filosofische waarheden. Bijvoorbeeld aan het einde van hoofdstuk vier, paragraaf 11 waarin hij stelt dat goed en kwaad ook volgens de Bijbel geen objectief bestaan hebben of hoofdstuk 6, waarin hij stelt dat ook volgens de Bijbel er geen wonderen kunnen bestaan die tegen de natuurwetten ingaan. Beiden maken een onderscheid tussen de **filosofische elite** (die de waarheid kent en begrijpt) en de **massa** (die gehoorzaamheid nodig heeft), een onderscheid dat typerend Maimonideaans is. Beiden moedigen ook aan om de natuur te bestuderen als een manier om dichter bij god te komen. Het beoefenen van filosofie en wetenschap is dus eigenlijk een religieuze activiteit. Spinoza is hierdoor veel meer een kind van Maimonides dan hij wil toegeven.

6. *Wat is de conclusie van dit verhaal? Enkele suggesties*

Spinoza's complexe positie wordt samengevat in het gezegde van Harry Wolfson: Spinoza is "**de laatste der middeleeuwen en de eerste der modernen**".

1135/1138—Geboren in Córdoba(Al-Andalus) onder het tolerante Almoravidischebewind
 1148—Almohadenveroveren Córdoba → gedwongen bekering of vertrek voor niet-moslims
 ca. 1148–1159—Familie blijft nog jaren in Córdoba/Andalusië onder druk en in schuilsituaties
 ca. 1159—Definitief vertrek uit Córdoba → vluchtfasebegint
 1159–1165—Fez (Marokko): leven onder risico door Almohadischevervolgning
 1165—Vertrek uit Marokko; korte tussenstop in het Heilige Land (Acre/Jeruzalem)
 1166–1168—Aankomst en vestiging in Egypte (Fustat)
 ca. 1168—Commentaar op de Misjnavoltooid
 1169–1177—Dood van zijn broer Daviddoor schipbreuk (datum onzeker) → diepe persoonlijke crisis en depressie; Maimonideswordt arts om familie te onderhouden
 1171—Benoemd tot Nagid(leider)van de joodse gemeenschap in Egypte
 ca. 1170–1180—Schrijft de MisjneeTorah, de systematische codificatie van de halacha
 ca. 1185–1190—Schrijft de Gids der Verdoolden(MorehNevukhim)
 ca. 1180–1204—Vermaard arts en wetenschapper; uiteindelijk hofarts van Salahad-Din(Saladin) en diens vizier
 1204 (12 december)—Overleden in Fustat; volgens traditie overgebracht naar Tiberias (Galilea)
 1204–1300—Maimonideaansetwisten: hevige controverse over zijn filosofie; verbanningen, boekverbrandingen (o.a. Montpellier)
 Middeleeuwse en latere receptie—Uitgroeidend tot de grootste joodse rechtsgeleerde/filosoof van de traditie. Nog vele eeuwen kan geen joodse intellectueel om Maimonides heen

Laatste der Middeleeuwen: Hij neemt het idee over dat het **hoogste goed is God te begrijpen**, dat wij God beter begrijpen door de natuur (en onze plaats daarin) beter te begrijpen en dat simpel geloof de massa kan helpen in de richting van (morele) waarheden.

Eerste der Modernen: Hij verlaat het jodendom (zonder zich te bekeren), valt de Griekse wijsbegeerte aan en verdedigt de moderne filosofie.

Het belangrijkste verschil is dat Maimonides, gedreven door de wens om het jodendom in moeilijke tijden te behouden, trouw bleef aan het rabbinale jodendom en de Griekse filosofie verdedigde om joden binnenboord te houden. Spinoza daarentegen moedigde joden aan de moderne wereld in te gaan en hoopte dat het jodendom zou verdwijnen ten gunste van een universeel geloof. Het joodse belang (wat ook door de islamitische filosofen, de falsafa, verdedigd werd) en dat door Spinoza behouden bleef, is het idee dat filosofie en wetenschap (het begrijpen van de wereld) een heilig en verheven iets is.

Spinoza en de joodse ketters uit zijn tijd: Uriël da Costa, Menassah ben Israel en Juan Prado - Henri Krop

1. Inleiding over Marranen

De relatie tussen Spinoza en zijn joodse voorgangers is nauw verbonden met de rol van de **Marraanse denkers** in de Republiek. Deze denkers, zoals Uriël da Costa, Menasseh ben Israel en Juan de Prado, worden door sommige geleerden gezien als cruciale voorlopers van de Verlichting, wat het culturele en intellectuele klimaat schiep voor Spinoza's filosofie.

Volgens Carl Gebhardt, een belangrijke promotor van Spinoza (hij heeft bijna in zijn eentje een Spinoza-vereniging opgericht, de *Societas Spinozana*), is de filosofie van Spinoza het beginpunt van de Verlichting, een beweging die streeft naar **begrip tussen de mensen** en het denken vanuit de mensheid als eenheid. Gebhardt onderscheidde drie vormen van invloed op Spinoza:

- de nieuwe filosofie (o.a. Descartes, ontworsteling aan de invloed van Aristoteles, Plato)
- de Marraanse denkers
- de Collegianten/Libertijnen en vrijzinnige denkers (Meinsma: *Spinoza en zijn kring*)

Gebhardt stelde dat de Marranen de basis vormden voor een denken dat zich **losmaakte van specifieke religieuze tradities**. Hij beschreef de Marraan als "een katholiek zonder geloof en een jood zonder weten, maar wel met de wil". Zij waren, volgens Gebhardt, de eersten in de geschiedenis die niet meer in een traditie stonden, maar de vrijheid hadden om te kiezen wat voor hen het meest relevant was, iets wat Henri Krop betwist.

Betekenis 'marraan'
1. Varken
2. Ketter, buitenstaander
3. Hypocriet, bedrieger
4. Verbannen, 'onaanraakbaar'

Marranen, of Nieuwe Christenen, waren joden in Spanje en Portugal die onder dwang tot het christendom waren bekeerd. De bekering begon met bloedbaden in steden als Sevilla in 1391.

In 1478 werd de **Inquisitie** in Spanje ingevoerd om te controleren of deze bekeerde christenen geen ketters waren. Na de verdrijving van de joden in 1492 en de gedwongen doop in Portugal in 1497, verscheen in 1555 het concept van *Limpieza de sangre* (**bloedreinheid**), een vorm van racisme waarbij men tot in de zoveelste generatie moest aantonen christen te zijn.

In zijn *Theologisch-politiek Traktaat* (TTP) merkt Spinoza op dat joden die in Spanje gedwongen waren zich te bekeren, zich vermengden met de Spanjaarden omdat zij alle rechten en ambten kregen. Degenen die in Portugal gedwongen werden, bleven daarentegen **afgezonderd leven** omdat de koning hen alle ambten onwaardig had verklaard.

De Marraanse denkers werden sterk beïnvloed door het **Averroïstisch rationalisme**. Dit was een radicale aristotelische filosofie die stelde dat de filosofie de waarheid bevatte, terwijl religie slechts een **pragmatische waarheid** of de "filosofie voor het gewone volk" was. Religie functioneerde volgens dit idee als een **machtsinstrument** om de massa in het gareel te houden met dreigingen zoals straffen in de hel.

Volgens Gebhardt is de overgang van **transcendentie** (God als buiten de wereld staand) naar **immanentie** (denken gericht op deze werkelijkheid en dit leven) essentieel voor de Verlichting. Deze verschuiving, waarbij het niet gaat om gelukzaligheid in het hiernamaals, maar om het **heil en aards geluk hier op aarde**, is al zichtbaar in het denken van Marranen als Uriël da Costa.

Da Costa onderwijst Spinoza (1901), schilderij van Samuel Hirzerberg (1865-1908)

2. Uriël da Costa (ca. 1585–1640)

Uriël da Costa, alias Adam Romez, vluchtte van Porto naar Amsterdam en werd besneden. Hij sprak tot de verbeelding van latere verlichters, die hem zagen als een **geestverwant en martelaar** die bereid was voor zijn overtuigingen te lijden. Zijn leven werd gekenmerkt door conflicten met de joodse gemeenschap: hij werd tweemaal in de ban gedaan en pleegde in 1640 zelfmoord na een vernederende ceremonie van berouw.

Kernkritekpunten van Da Costa:

- a. **Verwerping van de Mondelinge Leer:** Da Costa beargumenteerde dat de rabbijnse traditie, vastgelegd in de Misjna en Talmoed, een late uitvinding van de Farizeeën was en in **strijd met de Schriftelijke Wet (Tora)**. Hij bekritiseerde specifieke praktijken als de **gebedsriemen** en de **besnijdenis** (die hij onhygiënisch en niet-schriftuurlijk vond).
- b. **Sterfelijkheid van de Ziel:** Hij ontkenne de onsterfelijkheid van de ziel, wat leidde tot zijn veroordeling door de joodse gemeenschap in Amsterdam. Hij stelde dat de ziel, opgevat als het **beginsel van leven**, in het bloed gelokaliseerd is en sterft met het lichaam. Dit idee was in lijn met middeleeuwse aristotelische artsen en Averroes.
- c. **Aardse Voorzienigheid:** Da Costa stelde dat voorzienigheid betrekking moest hebben op **dit leven** (het hiernumaals), niet op het hiernamaals. Hij meende dat het hoogste doel was **God lief te hebben om Hemzelf** en niet uit angst voor de hel.

Volgens geleerden begint Spinoza in zijn filosofie waar Da Costa ophoudt, met het afwijzen van transcendentie, onsterfelijkheid en openbaring ten gunste van een **naturalistische moraal**.

<p>Levensloop Uriël da Costa</p> <p>1585 Geboren in Porto. Zijn vader was een handelaar in suiker en wijn</p> <p>1604-1608 studie in Coimbra</p> <p>1610 penningmeester kerk</p> <p>1614 vlucht naar Amsterdam met moeder en broers. Alleen zus Maria blijft achter. Wordt besneden en kiest de naam Uriël</p> <p>1615 reist door naar Hamburg</p> <p>1616 stuurt thesen over traditie naar Venetië. In de ban in Hamburg, terugkeer naar Amsterdam</p> <p>1623 Ook in Amsterdam in de ban. Belet tweede huwelijk, maar komt weer vrij na boete van Amsterdamse stadsrechtban</p> <p>1624-1627 ballingschap in Utrecht. Helaas geen inquisitie en mogelijkheid tot doodstraf</p> <p>1628 terugkeer naar Amsterdam</p> <p>1633 Opnieuw in de ban 1639 vernederende ceremonie van berouw</p> <p>1640 zelfmoord. Laat bezit na aan huisvrouw. Voorvader Isaac da Costa (1798-1860)</p> <p>Werken</p> <p>1618 <i>Propostas contra a tradição</i></p> <p>1623 <i>Over de onsterfelijkheid van de menselijke ziel</i></p> <p>1624 <i>Examedas tradiçõesphariseasconferidascom a lei escrita</i></p> <p>1648/1687 <i>Exemplarhumanaevitae</i></p>
--

3. Menasseh ben Israel (1604–1657)

Menasseh ben Israel was een gerespecteerd rabbijn en geleerde in Amsterdam.

Theologische Standpunten:

Schepping: In zijn *De Creatione Problemata XXX* behandelde hij dertig problemen rond de schepping. Hij stelde dat God de wereld **uit het niets** scheidt (*creatio ex nihilo*), waarbij Hij vorm en stof verschaft door middel van substantiële vorm en accidenten.

Messianisme: Zijn werk *De Hoop van Israël (Spes Israelis)* bepleit de spoedige herstelling van de Tien en Twee Stammen van Israël in het Vaderland onder de Messias. Hij achtte deze hoop op de komst

van de Messias **onfeilbaar** omdat deze gegrondest is op de absolute belofte van God. Hoewel de joden het voortouw nemen in dit proces, zullen **alle volkeren** uiteindelijk delen in het Messiaanse Rijk.

Universele Moraal: Hij somde de **Zeven Noachitische Geboden** op (waaronder rechtvaardigheid, verbod

op moord en diefstal), die golden voor alle volken.

Het denken van Menasseh ben Israel was **totaal verschillend** van dat van Spinoza, met name vanwege zijn sterke Messianisme. Hij was een voorloper van de Verlichting en van Mozes Mendessohn.

4. Juan de Prado (ca. 1614–1670)

Juan de Prado studeerde filosofie en geneeskunde en

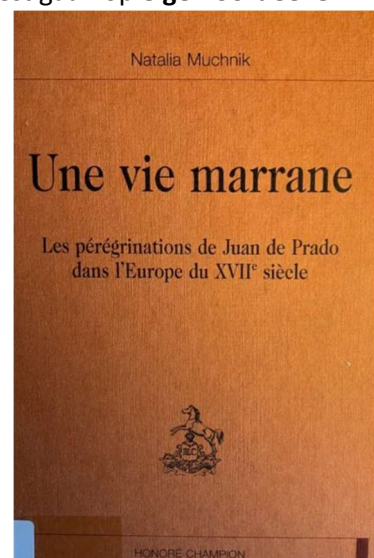
Levensloop Juan de Prado
 1612 geboren in Lopera
 1627 Alcala
 1629 baccalaurius artium
 1630 student geneeskunde
 1633 madre de dios (theol)
 1636 vriendschap Orobio de Castro, licentiaat Toledo
 1637 trouwt binnen familie Gomez. Bestaan marraanse religie?
 1639 Overtuigt oom dat wet van Mozes enige wet is
 1643 Deïsme (door arts)
 1650 arrestatie vrouw door inquisitie
 1651 Antequera
 1652 Rome als lijfarts bisschop Sevilla
 1654 Proces oom
 1654 Hamburg besnijdenis
 1655 Amsterdam lid Collegium medicum (geen kerkelijke bijdragen)
 1656 boek met enkele gedichten van hem gecensureerd
 1656 herroept zijn slechte meningen 26 juli.
 1658/9 getuigenis Tomas Solano y Robles over Spinoza en Prado
 kapitein Maltranilla: geen religie practiseren
 1658 opnieuw excommunicatie. Zoon intrekking ban met aanbevelingsbrief christelijke geleerden.
 1662 In Antwerpen en terug keer tot catholicisme?

werd later lid van het Collegium Medicum in Amsterdam. Hij werd tweemaal geëxcommuniceerd uit de joodse gemeenschap. Er is een boek geschreven over hem door Natalia Muchnik, *Les Pérégrinations de Juan Prado dans l'Europe du XVIIe siècle*. Er zijn geen teksten van hem bekend.

Radicalisme en Atheïsme: Prado was een radicale denker die stelde dat men af moest gaan op **eigen oordeel en geweten**. Hij beweerde dat de wet van Mozes niet de enige wet was en dat de geschreven wet onbetrouwbaar was. Hij plaatste de **Natuurwet boven** en vóór de geopenbaarde wet.

Een van zijn critici, zijn vroegere vriend Isaac Orobio de Castro, beschuldigde Prado in de *Epistola Invectiva*

Levensloop Menasseh ben Israel
 1596-1597 Vader gemarteld door inquisitie (aangegeven door zijn vrouw)
 1604 geboorte en doop in Lissabon
 1604 vlucht via Madeira en La Rochelle
 1613 aankomst in Amsterdam. Besnijdenis
 1616 Santa Irmandade de Talmud Tora
 1619 Eerste preek
 1622 Leraar en eerst onofficieel rabbijn
 1623 Trouwt met Rachel Abarbanel
 1626 Oprichting uitgeverij
 1628 Sefer Elim (censuur Parnassim), toestemming via Venetië
 1640 Cherem, jaar geen preekbevoegdheid, overweegt vertrek naar Brazilië
 1643 Ontvangst stadhouder in synagoge
 1651 agent voor Hebreeuwse boeken Christina van Zweden
 1655 naar Engeland om toelating joden te bepleiten
 1657 Sterft in Middelburg
 Werken
Conciliador o de la conveniencia de los lugares. Amsterdam 1632, Latijn 1633.
De Creatione Problemata XXX, Amsterdam 1635
De Resurrectione Mortuorum, Amsterdam 1636
Esto es, Esperança de Israel, Amsterdam 1650
Piedra gloriosa o de la estatua de Nebuchadnesar, Amsterdam 1655
Vindiciae judaeorum, Amsterdam 1656

ervan een **atheïst** te zijn die de Wet van Mozes verwierp en beweerde dat hij "niet meer ziel heeft dan naar eigen zeggen van een paard".

In hoeverre is Spinoza door de marraanse ketteren beïnvloed? Er is geen directe overname van filosofie, omdat Uriël da Costa en Juan da Prado beïnvloed zijn door averroïstisch rationalisme. Zij hebben wel het **klimaat** geschapen **van openheid, gelijke deelname aan openbaarheid**. Hun strijd tegen het dogmatische geloof en hun nadruk op het belang van de **rede** en het **immanente leven** zijn cruciaal voor de intellectuele beweging die zou leiden tot de **Verlichting** die zij met Spinoza hebben voorbereid.